

ומקור הדין הוא באור זרוע (צדקה יא) ובמרדכי. ומבואר באו"ז סברת הדין, שודאי דעת הנותן שיתפרנסו בו העני ובני ביתו ולא שיתפרנסו בו עשירים, והרי אינו מחויב לפרוע חובותיו של העני. וכ"ש כשגילה דעתו שלאשתו ובניו ג"כ הוא נותן. אמנם הגר"א שם חולק על דין זה וכתב שאין זו סברא, שכבר זכה בו העני ויכול לשנות לכל דבר שהרי הלכה כחכמים ולא כר"מ. ולכאורה נראה מסתימת דבריו שאפילו כשגילה דעתו שנותן לו לצורך הרווחת הבית, בעלי חובות נפרעים מאותם כספים. וצ"ע שבאגרות משה לא הזכיר מכל זה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה קמ) הכריע למעשה כדברי השו"ע וש"פ ודלא כהגר"א. (ע"ע: אג"מ חו"מ ח"א פח).

'ההוא דאמר להו אבזקת במילתא דמלכא'. שומר בגדי המלך היה (תורת חיים). וע"ש ובשיטמ"ק בפירוש 'טלי כסף וזהב'.

'השוכר את החמור והבריקה או שנשתתתה, אומר לו הרי שלך לפניך' – ואפילו אם מתאחר (מעט). ערוה"ש חו"מ שי"ו, במלאכתו מחמת אותו פגם – פטור המשכיר.

ואם על ידי שהייתו נצרך לתוספת זמן בשכירות – כתב בנתיבות המשפט (שי סק"ג) שהשוכר חייב לשלם על הזמן הנוסף, כיון שנסתחפה שדהו שלו. ואולם בערוך השלחן (שם, יד) חלק על כך, שאין מסתבר לחייבו לשלם יותר, והכי לא די בכך שסובל הפסד זמן וטורח נוסף, עד שנחייבו גם ממון. (וכ"ה בפתחי חושן לגר"י בלוי שליט"א – שכירות, פרק ג הערה ה).

מה שכתב הערוה"ש (בסעיף ו) 'זמן מועט' – זהו לשיטתו, אבל להנתיבה"מ שהפסד הזמן על השוכר, אפשר שה"ה בהפסד זמן ניכר, כי נראה שהסברא לחלק בין זמן מועט למרובה היא משום שזמן מועט אינו נידון כהפסד ממון משא"כ זמן מרובה, אך להנתיבות הלא אף כשנצרך להאריך את השכירות בשל כך – פטור המשכיר. ואולם אפשר שאם אינה מספקת רוב מלאכתה שהיתה יכולה לעשות קודם, הרי זה דומה לשכרה לרכיבה, שאינה ראויה לדבר ששכר. וצ"ע בשיעור הדבר. ונראה לכאורה שלפי שיטת רש"י באנגריא, שיכול המשכיר לומר לשוכר ל שכור חמור אחר עד שיחזירוהו, מבואר א"כ שסברת 'מזלך גרם' קיימת אף כשכרוך כאן הפסד ממשי, ואכן כך כתב הריטב"א בישוב קושית התוס'. [וכן מבואר לשיטת הרמב"ם שנותן שכרו משלם, גם אם לא יחזירוהו]. וא"כ יש לומר שהוא הדין לענין הפסד זמן. וזו ראייה לשיטת הנתיבות. ואף להתוס' שחולקים יתכן שאין להוכיח איפכא, כי אפשר ששכירת חמור אחר גרעה מעיכוּב במלאכתו.

דף עט

'אמר רב: השוכר את החמור לרכוב עליה ומתה לו בחצי הדרך... דאתמר: השוכר את החמור ומתה לו בחצי הדרך...' משמע מדברי הרמב"ם שזה שאמרו בשוכר 'חמור זה' שאם יש בדמיו לשכור – מכלינן קרנא, זהו דוקא כאשר מת באמצע הדרך שהפסדו של השוכר מרובה, אבל מת בטרם הלך – אין מכלים את הקרן.

ולכן, במשנתנו שמדובר על חמור סתם (כפירוש שאר הראשונים דלא כפרש"י) כתוב 'מתה' סתם, ואילו במחלוקת רב ושמואל שהמדובר על 'חמור זה' – אמרו 'בחצי הדרך'.

[כמו כן אמר רב 'לרכוב', ואמנם דעת הרמב"ם שדוקא ברכיבה או בנשיאת כלי זכוכית שיש הפסד מרובה להשאירם, רק שם התיירו לכלות הקרן, ולא במשא גרידא. וכבר תמהו הראשונים על טעם הדבר] (עפ"י אור שמח שכירות ה, ב).

עוד על שיטת הרמב"ם בחילוק שבין רכיבה למשא – ע"ע בסמ"ע שי סק"ט.

– מבואר שחמור שהושכר ומת באמצע הדרך – פטור השוכר מלשלם על כל הזמן שלאחר שמת. ויש מן הראשונים סוברים שהשוכר בית ונפל באמצע ימי שכירותו – חייב השוכר לשלם דמי שכירות על כל תקופת השכירות, לפי שהשכירות לדעתם נידונית כקנין, וכמו אילו קנה בית בשטר ובחוקה ונפל קודם שפרע – חייב לשלם. (שיטה זו מובאת בריטב"א להלן קג. בשם 'ש מפרשים', וכ"ה שיטת ריב"א). ולדעה זו צריך לחלק בין חמור שמת המדובר כאן, לבית שנפל; אפשר שכאן מדובר שהחמור היה חלש, והראיה – שהרי אמרו שיש לו תרעומת. ואמנם אינו נחשב למום אך מ"מ לא נתחייב בכל השכירות. ואפשר שאכן נחשב מום אלא שמשלם חצי הדרך שהלך שהרי נהנה. ואם תאמר, כששכר 'ספינה זו ויין סתם' שפטור כשטבעה הספינה, כדלהלן – מאי שנא מבית שנפל? – צריך לומר מפני ששכר גם את בעל הספינה להוליכה, והלא הוא אינו נקנה לו כמו חפץ מושכר ואם כן אין כאן אלא פסיקה בעלמא, ופועל שנאנס בחצי היום אינו זוכה בשכרו לזמן האונס, כי אין הפועל זוכה אלא בפעולתו, והפסד האונס על הפועל. לא כן בשכירות חפצים – לדעה זו – הרי היא כמקח, והאונס על השוכר. ואכן לפי זה אילו ישכור ספינה להוליכה בעצמו – אמרינן 'שכירות ממכר יומא' ואם טבעה חייב לשלם כל השכירות (עפ"י חזון איש ב"ק כג, ט). עוד בנידון חפץ מושכר שניזוק בתוך זמן השכירות – ע"ע במובא להלן קה.

'היכי דמי, אי דשכיח לאגורי, תרעומות מאי עבידתיה'. הגם שיש לו טירחה לחזור ולשכור [והרי אמרו בתחילת הפרק בבעה"ב ופועלים שהטעו זא"ז, שיש תרעומת על החזור לפי שגורם לטירחה], אעפ"כ אין כאן תרעומת, לפי שאין המשכיר אשם במיתת החמור [בניגוד לחזרת בלא סיבה מוצדקת – יש מקום לתרעומת] (מהדורא בתרא).

[עייין שם שהוסיף לענין ספינה שפרקה בחצי הדרך (להלן בע"ב), שכשמוצא להשכיר אין לו תרעומת לפי שמכר השוכר סחורתו בחצי הדרך ושוב אין צריך עוד לספינה. הניח בפשטות שעל המשכיר מוטל לטפל בהשכרתה, על כן הוצרך לטעם שאין לו תרעומת מפני שהשוכר לא עשה דבר שלא כהוגן. וכבר הקדימו בקושיא ובתירוץ הריטב"א שם. ואכן כתב הריטב"א לעיל מיניה ולהלן שעל בעל הספינה להשכירה, ולכן הקשה לו והוצרך לתרץ כן. [אלא שלמסקנא אף שאין כל טורח וטיפול בהשכרה יש תרעומת מחמת החלפת הדעות – לפר"ח והרי"ף. וכן הסכים הריטב"א]. אך לכאורה נראה מדברי הרמב"ם (שכירות ה, ד-ה. וכ"ה בשו"ע) שעל השוכר מוטל להתעסק בהשכרתה, ואין שום טרחה על המשכיר. (ובמהדור"ב להלן פירש שמדובר שאין בהשכרתה טירחה למשכיר, אך לדברי הרמב"ם אין צורך באוקימתא). וצ"ע בחזו"א (ב"ק כג סוף סק"י) שנקט בפשיטות לפרש שעל בעל הספינה לטרוח בהשכרה, והקשה שם לאור הנחה זו. וכן מקושיית הש"ך (שלג, א) משמע שהבין בפשטות שהטורח מוטל על המשכיר, שהקשה מדוע לא תרצו שאינו מוצא אלא ע"י טורח. וצ"ב מדוע לא פרשו על השוכר].

'אלא הכא במאי עסקינן בזמן שאין היובל נוהג'. יש למדים מכאן שאין תנאי מועיל ביובל, לומר 'על מנת שלא אחזירנה ביובל', שאם היה מועיל הלא אפשר להעמיד שהתנה. והטעם שאין מועיל תנאי לפי שהיובל אפקעתא דמלכא, משום 'כי לי הארץ'. והדין אמת והטעם נכון ואולם את הראיה מכאן יש לדחות, שדיברו כאן אליבא דרב, והוא הרי סובר שאף בשביעית אין מועיל תנאי. ולא קיי"ל כוותיה, אך יש לכך ראייה מפרק 'השולח' (עפ"י ריטב"א ורשב"א).

'בספינה סתם ויין זה, אם לא נתן אמאי לא יתן... השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך...'. כתבו הפוסקים (רמב"ם שכירות ה,ג, רי"ף, תוס' ועוד. וכ"פ בשו"ע שיא,ג ובש"ך שם) שב'ספינה סתם ויין זה' וטבעה הספינה – מנכה לו משכרו המלא כדי הטורח של חצי הדרך, שאינו דומה המטפל בהולכת הספינה ליושב בטל.

והטור (שם) הביא מהרמ"ה שנותן לו שכרו משלם ולא כפועל בטל. ובאר רעק"א טעמו, שדומה לאוכלסא דמחוזא שבטלה זו קשה עליו. וכבר כתב כן רבנו יהונתן. (ולכאורה נראה מסברא שמנכה לו עכ"פ דמי היצאות הדרך שחוסך בבטלתו. וצ"ב).

ושיטת הרא"ש והריב"ם ותוס' שאנץ (ומובאת ברמ"א שם) שאינו נותן לו אלא שכירות של חצי הדרך ולא יותר.

וב'פרקה לה בחצי הדרך', גם כן שיטת התוס' והטור (וכ"פ הסמ"ע והש"ך שם סעיף ו) שמנכה לו כפועל בטל, ויש סוברים בזה שנותן שכרו משלם, שהרי ספינתו קיימת ומזומנת לעבוד (ע' ב"י וש"ך שם, מהמ"מ). וגם לפי השיטות שמשלם כפועל בטל, דוקא כאן שיש לו סיבה מוצדקת להפסקת השכירות שהרי מכר סחורתו, אבל שוכר שחוזר באמצע שכירותו באופן שרירותי – משלם שכר מלא למשכיר (כשאין המשכיר מוצא להשכירו לאחר). ואפילו בכגון ששכר בית ובתוך ימי שכירותו נודמן לו בית משלו, אם חזר בו – משלם הכל ואינו מנכה את רווחו של המשכיר בכך שהבית ריק ויכול להשתמש שם. וכן בעל הבית שמעסיק פועלים וחוזר באמצע העבודה ללא סיבה הכרחית – נותן להם שכרם משלם ואינו מנכה להם כפועל בטל, שכבר התחייב בתשלום כל השכירות, ולא אמרו 'כפועל בטל' אלא בכגון שהשדה לחה שאי אפשר לבעה"ב לקיים השכירות, וכן בספינה שפרקה שנחשב קצת כ'אנוס' כאמור (עפ"י קצות החשן שטז, א ע"ש).

[משמע מדבריו שאם המשכיר מוצא להשכירו לאחרים, אין השוכר חייב כל שכרו. ובחזון איש (ב"ק כג, ג) צידד שאין המשכיר חייב בטורח זה, וכבר נתחייב השוכר בכל דמי שכירותו, כשם שהלוקח חייב את דמי מקחו. ואינו דומה לדין פועל, שכל שאין הפסד לבעלים – פטור הפועל בחזרתו].

(ע"ב) 'אבל בספינה סתם ויין סתם, חולקין'. פירשו הש"ך והסמ"ע (חזו"מ שיא) 'חולקין' כפשוטו; בין אם הלכו מעט בדרך בין שהלכו יותר ממחציתה, לעולם חולקין דמי השכירות שוה בשוה. [הסמ"ע סיים שהדבר צריך הכרע, שאפשר שמשלם כפי מה שהלכו [ונקט 'חולקין'] לפי שאמר 'זמת בחצי הדרך']. ואולם הש"ך הכריע שחולקין ממש. וכן מבואר מתוך ספיקו של הריב"ן כאן (חזו"א ב"ק כג, ג). ואולם משמעות לשון הריב"א מורה קצת שפירוש 'חולקין' – שמשלם מה שהלך, ולא חצי].

– כתבו הראשונים: זה שאמרו 'חולקין' – דוקא כששניהם אינם מביאין, אבל הביא זה ספינה וזה אינו מביא יין – נותן לו שכרו משלם, הביא זה יין וזה אינו מביא ספינה – פטור מכלום (ראב"ד, רמב"ן, רא"ש ועוד. וכ"ה בטוש"ע שיא).

ואפשר שאין הדברים אמורים אלא אם דעתם כנה, אבל אם השוכר מודה שאין לו צורך בהולכת יין אחר, ולא השתדל להביא יין אלא כדי להפטר מן המשכיר מפני שידוע שאין לו ספינה אחרת – לאו כלום הוא. וכן המשכיר שהביא ספינה אחרת מפני שידוע שאין לו יין להוליך – לאו כלום הוא, ונשאר הדין כיוון סתם וספינה סתם (חזו"א ב"ק כג, ג).

'השוכר את החמור לרכוב עליה איש, לא תרכב עליה אשה...'. 'הטעם ידוע הוא, מפני כי משא

האשה ברכיבה כבד על הבהמה יותר מרכיבת האיש, דהאיש נושא עצמו יותר מן האשה, ואינו מכביד על הבהמה כמו האשה, וכנזכר בפוסקים ז"ל. ובודאי דבר זה נאמר על רוב העולם. ונראה דכל אדם הרוכב על הבהמה ואינו רגיל ברכיבה, ויש לו פחד ברכיבה, ודאי מכביד יותר על הבהמה, שאינו נושא את עצמו, ולכן על הרוב האשה מכבדת יותר משום דאינה רגילה והיא מפחדת שמא תפול. גם נראה דכל הרוכב בפסוק רגלים לכאן ולכאן, יהיה כובד גופו קל על הבהמה יותר מן הרוכב אשר רגליו שתיים לצד אחד, כמנהג אירופ"א כעת, שלא תרכב האשה בפסוק רגלים, וכן היה בזמן קדמון. ולכן גבי איש אמר הכתוב 'מרכב' וגבי אשה 'מושב'... (בן יהודע. ע' פ"ק דפסחים). וע"ע בתורא"ש שמעוברת כבידה יותר מפני שאבריה וראשה כבדים עליה. והדברים מתפרשים גם כן כפי האמור, שהמעוברת אינה מסייעת ברכיבה כמו שאינה מעוברת. וכיוצא בזה מתפרשת סברת 'חזי נושא את עצמו' כאן (ע' בראשונים) ובכ"מ, גם שמבחינת המשקל היינו הך – אלא שהחי מסייע בתנועותיו ובתגובותיו הטבעיות והרכבתו קלה יותר לנושא.

'אמר אביי: שמע מינה, ביניתא אכרסה תקלה...' – ע' רש"ש; בן יהודע.

דף פ

'פרשא' – הוא המרדע ('מלמד הבקר'); מקל שיש בראשו דרבן או מסמר, שעל ידו מכוונים את הבהמה. והוא מלשון 'כצפעוני יפריש' (משלי כג, לב) – לשון עקיצה ודקירה (רש"י שם; ריטב"א ורבנו יהונתן). ופשיעת אוחו המרדע היא מפני שנעצה בה יותר מדאי והבהילה (מאירי). ודעת האומר שאוחז הכלי פשע, מפני שמצויו בו הפשיעה יותר כאשר מרים את הקנקן והוא מסתבך ונוקף ברגלי הבהמה. ומדובר בכגון שנשמטה הבהמה וברחה מפני רשלנותם זו, ועל ידי כך נשבר הקנקן (עראב"ד). ואמנם יש אומרים שמן הסתם אין פשיעה בשבירת הקנקן אלא מחמת מלאכה הוא (וכן נטה המאירי). ואולם מרש"י משמע שהפשיעה היא בכל חרישה סתם, משום עיוות השורה והיתקלות היתד בסלע. וכן נראה לכאורה מהתוס', שהעמידו משנתנו באוקימתא ולא פירשו באופן שלא פשע. וכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם (שכירות ד, א).

'אמר רבי יוחנן: המוכר פרה לחבירו...' – לא ידעתי למאי הביא כאן מימרא דר' יוחנן, שאין כאן שום שייכות. וצ"ע"ג' (אמת ליעקב).

'היו בה כל המומין הללו, מהו...' – ולא היה אף אחד מהם ניכר – האם היה ללוקח לחוש שאומר אמת או שמא מפני שמפריזו כל כך במומיו, אין אומר כן אלא להשביח מקחו, כאומר ששואה המקח את דמיו אפילו אם היו בו כל אותו מומים (ריטב"א).

'סומכוס אומר משום רבי מאיר סאה לגמל שלשה קבין לחמור' – אבל פחות מכן פטור, שסתם חמור אינו ניווק בתוספת מועטת (עראב"ן).

ואם תאמר הלא רבי מאיר עצמו סובר (עח) כל המעביר מדעת בעל הבית – גזלן, והלא דעתו על לתך ולא יותר? יש לומר שאינו נחשב כעובר על דעתו בשיעור מועט זה, שבני אדם אינם מקפידים על כך.

ונחלקו הראשונים כשהוסיף בפחות משיעור זה, האם חייב להוסיף לבעלים על שכרו; הרמב"ם פסק (שכירות ד, ו), שמוסיף שכר, והריטב"א כתב (מפי מורו) שאינו מוסיף אלא בשיעור שלשה קבין. ומדבריו יש לסייע לסברא שתוספת מועטת עדיין נחשבת

מבואר בגמרא שבכל אחד מן הדינים הללו יש טעם נפרד לעצמו; בנותן צמר לצבע ושינה – קנאו הצבע בשינוי מעשה. במגבת פורים – לפי שניתנה על דעת פורים ולא על דעת דבר אחר. ובנותן דינר לעני ליקח בו חלוק – שכל המעביר מדעת בעל הבית נקרא גולן. [ומדין זה הוציא רבי יוחנן שלר"מ השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה – נעשה עליו גולן להתחייב בכל אונסיה כאמור].

כאמור, הלכה כחכמים שהמשנה מדעת בעלים אין נעשה גולן. וכתב הרי"ף שהוא הדין לענין מגבת פורים הלכה כרבן גמליאל שמיקל, כי רבי מאיר הולך לטעמו והרי אין הלכה כדבריו. ופירש הריטב"א (וכן הביא בשם הרמב"ן) שהוא הדין בשאר הדינים האמורים אין הלכה כרבי מאיר, כי אמנם אמרו בגמרא שאין ההלכות תלויות זו בזו בהכרח, אבל לפי האמת שמצינו לרבי מאיר שהמשנה מדעת בעלים גולן הוא, שוב מתפרשות כל ההלכות מטעם זה, כפשטותן.

ולפי זה רשאי העני לשנות מטלית לחלוק, אף לכתחילה (מאירי ועוד. ויל"ע בלשון רבנו יהונתן). ואולם בהגהות מיימוניות (מגילה ב, טז) פסק במעות פורים כרבי מאיר שאין העני רשאי לקנות מהן רצועה לסנדל אא"כ התנה במעמד אנשי העיר [וגרס 'זו דברי ר"מ שאמר משום רבי עקיבא' – והלכה כרע"ק מחברו]. ואילו הרמ"א (תרצד, ב) פסק שהעני רשאי לעשות בו מה שירצה.

דפים עח – עט

קצ. השוכר דבר מחבירו וניזוק הדבר באופן שאינו ראוי למלאכה כבתחילה – מה דין השכירות לענין העמדת דבר אחר תחתיו ולענין תשלום הדמים?

שכר בהמה ומתה או נשברה באונס – חייב המשכיר להעמיד לו בהמה אחרת. ודוקא בכגון ששכר 'חמור' סתם, אבל 'חמור זה', אזי אם יש בדמי הנבלה ליקח חמור כלשהו – יקח וישלים שכירותו (כי שיעבד לו גוף זה). ואם אין בדמיה ליקח ויש בדמיה לשכור חמור אחר – רב אמר: אל ישכור (שאינן מכלים את הקרן של המשכיר) ושמואל אמר: ישכור. אין בנבלה כדי לשכור – פטור מלהעמיד לו חמור אחר.

א. הלכה כשמואל בדינים. ולא אמר שמואל שמכלים הקרן אלא כשאין אפשרות אחרת, כגון שאין בדמיו כדי ליקח (רי"ף ועוד).

והרמב"ם (ה, ב) חילק בין שכירות לרכיבה שלוקחים או שוכרים בדמי הנבלה, ושכירות למשא שאינו עושה כן. ושאר פוסקים תמהו על חילוק זה (וע' סמ"ע שי סק"ט; או"ש שכירות ה, ב). ועוד משמע מדבריו, שאין מכלים הקרן אלא כשיש הפסד מרובה לשוכר, כגון שמת באמצע הדרך, משא"כ קודם שהחזיק בדרך (ע' או"ש).

ב. הרמב"ן פירש מה שאמרו בחמור סתם חייב להעמיד לו אחר, היינו רק אם רוצה שכרו, אבל אם אומר המשכיר איני חפץ בהשכרת אחר ולא יתן שכרי – פטור [והשוכר אינו משלם כלום], כי במה נשתעבד להשכיר חמור אחר.

ואם עשו קנין בשעת השכירות – נתחייב ליתן לו חמור אחר. ואולם נתינת הדמים אינה מהוה קנין בשכירות מטלטלין (רשב"א בשם הראב"ד. וכן כתב המאירי).

ויש אומרים שבמשיכת החמור הראשון נשתעבד כאילו קנו מידו (רשב"א, ריטב"א).

ג. ב'חמור זה' חייב ליתן לו חמור אחר אם יש בדמיו ליקח, ואפילו אמר המשכיר איני חפץ בשכר – שכבר קנה השוכר זכות זו משעת משיכה.

וחיוב הטיפול בנבלה ליקח או לשכור – על השוכר ולא על המשכיר (רמב"ן).

ד. רש"י מפרש שאם החמור בבית בעלים [או שהבעלים נשכר עם החמור. ראשונים], חייב המשכיר להוסיף מעות על הנבלה וליקח חמור אחר, אף ב'חמור זה' (וע' רעק"א בבאור טעמו). והרמב"ן וש"ר חולקים.

ה. כל זה בכגון נבלה העומדת לימכר, אבל כגון בית שנפל שאינו עומד לימכר אלא לחזור ולבנותו, אין חייב ליקח בדמיו או לבנותו ולהשכירו כי מעיקרא לא השכיר אלא בעודו ראוי לשימוש. וחייב השוכר לשלם עד הזמן שנפל ולא יותר (וי"ח. ע' להלן קג). ואפילו אם נתן כל שכרו – יחזיר (עתוס', הג"א. ובמאירי מחלק בין הפסד מרובה להפסד מועט. וע"ע בשיטמ"ק בשם ריב"ן). ויש שכתבו שאף בחמור, דוקא כששכר להליכה מסוימת שזוהו כקבלנות, אבל שכר לזמן מסוים, אין מוכרו ליקח ולשכור (ראב"ד בשיטמ"ק).
ע"ע להלן קג בבית שכור שנפל.

לענין תשלומי השוכר; אם מת החמור בחצי הדרך באופן שאין המשכיר חייב להעמיד לו חמור אחר – ישלם דמי חצי הדרך שהלך. ואעפ"י שאינו מוצא באותו מקום לשכור חמור אחר (כלומר באותו המחיר, אבל מוצא במחיר גבוה מעט. או שיש אפשרות למכור סחורתו באותו מקום. עתוס'. וע"ע תורא"ש רשב"א תו"ח) – שהרי אילו היה שוכר עד הנה היה משלם, הרי שנהנה. ואין לו על המשכיר אלא תרעומת (שהשכיר לו חמור כחוש. רש"י). ואם מוצא כאן לשכור חמור (באותם דמים. תוס') – אף תרעומת אין לו.
א. אף על פי שהשוכר מפסיד בכך שצריך להוסיף מעט אם בא לשכור חמור אחר – אינו מנכה תוספת זו מהתשלום מאחר והמשכיר אנוס במיתת החמור (עפ"י תד"ה אילו).
ואם אין מוצא לשכור כלל, שלא נהנה מהליכה זו – פטור מכלום, ואפילו אם כבר נתן השכר – יחזיר (עפ"י תוס' ועוד ראשונים. ואין הדבר מוסכם – ראה להלן עט.).
ב. אפשר שבחמור בריא, לפי כמה דעות ראשונים משלם השוכר דמי כל השכירות, לא רק עד המקום שהלך (ע' חו"א ב"ק כג, י).

אם לא מתה הבהמה אלא הבריקה [= לקתה בעיניה או ברגליה. ועריטב"א] ועדיין ראויה לאותו שימוש שבשבילו שכרה (אלא שמלאכתו אטית וקשה מבתחילה) – אומר לו המשכיר הרי שלך לפניך (שאף מזלך גרם כמו מזלי, וטרח ליישרה בדרכים. עפ"י רש"י). ואולם אם שכר לרכיבה או להוביל כלי זכוכית (רב פפא), הואיל ואינה ראויה לאותו שימוש ששכר (שמא תיפול בפחתים וכד') דינה כדין המתה. נעשית אנגריא (= שנטלוה לעבודת המלך) – אינו חייב להעמיד לו אחרת אלא אומר לו המתן עד שתשוב, שאף מזלך גרם. רב אמר: דוקא באנגריא החוזרת אבל אנגריא שאינה חוזרת חייב להעמיד לו אחרת. ושמואל אמר [כדברי רבי שמעון בן אלעזר. ולפי לשון אחת סבר שמואל שחכמים אינם חולקים בדבר] אפילו בשאינה חוזרת, אם בדרך הליכה ניטלה – אומר לו הרי שלך לפניך. ואם לאו – חייב להעמיד לו אחרת.

א. רש"י פירש 'בדרך הליכתה' – שהאנגריא מהלכת לדרך שהיה זה רוצה להלך. ישכור זה חמור אחר לילך אחריו עד שיודמן להם חמור אחר ויחזירו לו חמורו.
והתוס' תמהו על כך, והסכימו עם פר"ח שאם האנגריא אינה בולשת בבתים – יכול המשכיר לומר מזלך גרם, שאילו לא יצאת עמה לא היו נוטלים אותה, אבל אם מחפשת בבתים חייב להעמיד לו חמור אחר לאלתר, ואפילו מחזירה המלכות את החמור לאחור זמן – שאין לשוכר להתעכב ממלאכתו. והרמב"ן כתב שבירושלמי נחלקו הדעות כשני הפירושים.

ובדעת הרמב"ם (ה,א), יש אומרים שכל שנטלוה בדרך הליכה, אעפ"י שאינה חוזרת כלל, אומר לו המשכיר הרי שלך לפניך וחייב השוכר ליתן שכרו משלם (עפ"י כסף משנה; סמ"ע שי סק"ב). ויש חולקים וסוברים שכל שהנזק הווה גם למשכיר, כגון שהבהמה נגזלה לעולם – חייב המשכיר להעמיד בהמה אחרת, ורק כשהנזק אירע במלאכת השוכר בלבד, כגון שתקפוהו מהשוכר דרך הילוכו ולא גזלו – מזל השוכר גרם והמשכיר פטור (נתיבות המשפט סק"ב). והלכה כשמואל (רי"ף).

ב. יש אומרים שאם שכר לפי ימים, אינו משלם על אותם הימים שנלקחה מאתו ונתעכבה. ורק כששכר לפי קבלנות משלם על הכל הגם שמלאכתו מתאחרת (ראשונים בשם רמב"ן).

ג. יש אומרים שאם חלתה או נשתתתה ובא השוכר להחזירה – רשאי, ופטור מלשלם משעת החולי. אין הנידון בגמרא אלא לענין שאין לשוכר תביעה על המשכיר להעמיד לו בהמה אחרת כיון שראויה היא למשא (עפ"י ראב"ד ורשב"א; מאירי. ואולם על אותו הזמן שנשתמש בה – משלם. ע' שיטמ"ק). ואין כן דעת הרמב"ם.

ד. יש שכתבו שבמשכיר 'חמור' סתם אף בשלקה וראוי להליכה צריך להעמיד לו בריא (עפ"י פיה"מ לרמב"ם ורע"ב), אבל כל שאר הראשונים סתמו שגם בחמור סתם אומר לו המשכיר הרי שלך לפניך (ע' רעק"א).

ה. מדובר כשהשכירה בשלמותה ואח"כ ארע האונס, אבל אם הבריקה מתחילה – אין לו ליתן בהמה כזו, דמסתמא אין דעת השוכר על כיוצא בזה, ושכירות בטעות היא (ריטב"א ומאירי).

דף עט

קצא. השוכר ספינה מחבירו להוליך בה יין למקום מסויים, וטבעה הספינה עם היין באמצע הדרך – מה הדין במקרים הבאים:

א. שכר 'ספינה זו' להוליך בה 'יין' (סתם), או שכרה להוליך 'יין זה'.

ב. שכר 'ספינה' (סתם), להוליך בה 'יין'; להוליך 'יין זה'.

א. השוכר ספינה מסויימת ('ספינה זו') להוליך בה יין, וטבעה באמצע הדרך – פטור מלשלם דמי השכירות. ואפילו הקדים ושילם – יחזיר לו הספן-המשכיר את שכרו, שהרי המשכיר אינו ממלא תנאו, להוליך יין בספינתו עד אותו מקום, ויכול השוכר לומר איני חפץ אלא באותה ספינה שסיימתי.

א. אפילו על חצי הדרך שהלך אין השוכר משלם שהרי לא נהנה כלום, שלא כדין חמור שמת בחצי הדרך הנ"ל (תוס' ושר"ד). ויש אומרים בדעת רש"י שעל חצי הדרך משלם בכל אופן (עריטב"א ותור"פ).

ב. יש אומרים שאם השכיר הספינה לבדה בלא שהשכיר עצמו להוליכה – חייב השוכר את כל השכר, שהשכירות כמקח נחשבת וכשטבעה טבעה לשוכר (עפ"י חזו"א ב"ק כג, י – לפי הדעה המובאת בריטב"א קג וכו"ה דעת הריב"א).

פירשו בשכירות 'להוליך יין זה' והלא עתה אבד היין, הרי כיון שאין לאחד מהם אפשרות להשלים תנאו, אין אפשרות תביעה לאחד מהם, הלכך לעולם יד הנתבע על העליונה, שאומר לתובע: כל עוד אינך מקיים תנאך אין לך לתובעני. על כן אם נתן שכרו – לא יטלנו בחזרה, ואם לא נתן – לא יתן.

א. יש מפרשים שהנידון הוא רק על שכר הדרך שהלך אבל על מה שלא הלך, אפילו נתן למשכיר – יטלנו בחזרה. מלבד אם שכר הספינה כעין קבלנות, שנתחייב לו להוליך יינו עד מקום פלוני, ומשך או עשה קנין (עריטב"א).
ב. השוכר להוליך 'יין זה' יכול ליתן יין אחר, שאין הקפדה בין יין ליין. ורק במקרה של טביעה שיש לו רווח באותה הקפדה, מצא מקום לתבוע תנאו (רמב"ן ועוד).

ב. שכר 'ספינה' סתם להוליך בה יין, הואיל וביד שניהם להשלים תנאם [שיכול זה ליתן לו עתה ספינה אחרת ויכול זה להביא יין אחר] – חולקים בשכר.
א. אם אחד מהם מביא את שלו וחברו אינו מביא – זה שאינו מביא מפסיד הכל. ורק כששניהם אינם מביאים חולקים (רמב"ן ראב"ד וש"ר).
ב. יש מפרשים 'חולקים' השכר כולו (עריטב"א רי"ף רמב"ם וריטב"א) [והכריע הש"ך (שיא) שחולקים בשוה ולא לפי שיעור ההליכה. והסמ"ע כתב שאינו מוכרע]. ויש מפרשים שחולקים רק החלק שהלך (תור"פ. וכן נסתפק ריב"ם). וי"א רק החלק שלא הלך (כן נראה בתור"פ בדעת רש"י).

ואם אמר להוליך 'יין זה' – חייב לשלם למשכיר שכרו, שהרי אומר לו המשכיר: הבא יינך זה ואביא לך ספינה להוליכו.

ומשלם לו כפועל בטל (תוס' ועוד. עריטב"א ה,ג). יש אומרים שמשלם כל שכרו (עפ"י הרמ"ה, מובא בטור; רבנו יחונתן. ומסתבר לכאורה שיש לנכות הוצאות הדרך שחוסך). ויש אומרים שאינו חייב אלא שכירות חצי הדרך שהלך, אבל על מה שלא הלך פטור כיון שאנוס הוא (רא"ש, ריב"ם, תוס' שאנץ), אלא אם כן כבר נתן שכרו, אין מוציאים מהמשכיר, כי אומר כיון שאינך יכול לקיים תנאך – מזלך גרם, והמוציא מחברו עליו הראיה (ריב"ם).

קצב. א. השוכר את הספינה להוליך שחורתו למקום פלוני, ופרקה בחצי הדרך או הטעינה – כמה משלם השוכר למשכיר?

ב. השוכר את החמור לרכיבה – מהן זכויות השוכר והחמר בהנחת חפציהם על החמור?
ג. השוכר את החמור לרכיבת איש – האם תרכב עליו אשה, וכן להפך? האם יש חילוק בין גדולים לקטנים, מעוברת ומניקה?

א. השוכר ספינה ופרק ממנה משאה בחצי הדרך, אם מוצא המשכיר להשכירה כאן – נותן לו השוכר שכר חצי הדרך. ואם יש נזק למשכיר על ידי הפריקה והטעינה עצמן, מפני רפיסות הספינה – אין הלה רשאי להפסידו (הלכך רשאי לפרוק רק אם משלם לו שכר הרפיסות, ויש לחברו תרעומת עליו מפני שינוי הדעת וחבלים יתרים. עריטב"א). אם אין מוצא להשכירה – משלם השוכר כפי שקבעו (ומנכה לו מה שהרויח בכך שספינתו הלכה ריקנית חצי הדרך. תוס', מאירי).

א. ברמב"ם (ה,ד) לא הזכיר תביעת רפיסות הספינה. והראב"ד השיגו. (ומסתבר שהרמב"ם אינו חולק על כך לדינא אלא שבפשטא דמלתא נכלל זה בדמי השכירות של השני. ובמאירי הביא בשם הרי"ף והרמב"ם שאין כאן תביעת ממון. וצ"ע).

ב. אף כשיכול להשכיר לאחר ואין נזק לספינה בפריקה וטעינה, יש למשכיר תרעומת על השוכר משום החלפת השוכר, שמא השוכר השני קשה מן הראשון וכד' (עפ"י תוס' לפר"ה, רי"ף).

הוסיף משאות באמצע הדרך (והתנה מתחילה ליתן בתוכה כאשר יחפוץ, והשכר לפי חשבון המשאות. רש"י) – אין לו עליו אלא תרעומת, משום שינוי הדעת (הייתי סבור ללכת מהר ולחזור מהר) או גם משום חבלים יתרים (שצריך לקנות ביוקר באותו מקום, שכשהספינה כבדה יותר צריך להפליגה לאמצע הנהר וזקוק לחבלים ארוכים). כן פרש"י.

התוס' חולקים על פירוש זה, הלא טוב לו שמרויה על כל תוספת משא. ונקטו כפר"ח שמוכר סחורתו שבספינה לאחר, ויש למשכיר תרעומת על שינוי השוכר ועל החלפת כלי האנשים. וכן פירש הר"ף.

ב. השוכר את החמור לרכוב עליו –

שוכר מניה עליו כסותו (שצריך ללבוש במקום יעדו (ריטב"א). ור"ח גורס: כסתו, שמניה למראשותיו), לגינתו (= כלי שתיה) ומזונות של אותה הדרך. מכאן ואילך חמר מעכב עליו. ואף לשאת מזונותיו לצורך הדרך חזרה יכול לעכב, הגם שיצטרך זה לקנות ביוקר (ה"ר יהונתן).

חמר מניה עליו שעורים ותבן (למאכל החמור) ומזונותיו של אותו היום – מכאן ואילך שוכר מעכב עליו. פירש רב פפא, בשמצוי לטרוח ולקנות מזונות במלון הלילה; חמר דרכו לטרוח ולקנות, הלכך שוכר מעכב עליו במזונות של יום מחר (גם אם יצטרך לקנות ביוקר. ה"ר יהונתן). שוכר אין דרכו בכך הלכך רשאי להניח מזונות כל אותה הדרך.

ואם דרכו של השוכר לטרוח – דינו כחמר (ריטב"א). וכל אלו הדברים בשוכר סתם ובמקום שאין מנהג ידוע, אבל במקום שיש מנהג – הכל לפי המנהג (רמב"ם ה,ח).

ג. השוכר את החמור לרכוב עליו איש – לא תרכב אשה. אשה – רוכב עליה איש. ואשה בין גדולה בין קטנה (וכן באיש, פשוט שבין גדול בין קטן, ולא הוצרך לומר אלא בנשים שאין מצוי הדבר כל כך כבאנשים. תוס'). ואפילו מעוברת ואפילו מניקה (עם תינוקה), וכן מעוברת שהיא מניקה (רב פפא). אעפ"י שאם שכר לאיש לא תרכב אשה – אם רכבה ומת החמור – פטור (רמב"ן פ. ריטב"א ועוד). ויש מצדדים לחייב (ע' מ"מ שכירות ד,ה בדעת הרמב"ם; רמ"א שח,א).

דף פ

קצג. שני פועלים שהיו חורשים, אחד מכוון הפרה לתלמיה ואחד נועץ היתד במחרשה, ונשבר – מי חייב?

שנים שהיו חורשים ונשבר הקנקן (יתד המחרשה. ויש אומרים העץ שתקוע בו היתד), רב פפא אמר: האוחז במרדע לכוון הפרה – משלם (שלא כיוונה כהוגן, ועל ידי עוות השורה נשבר. רש"י). רב שישא בריה דרב אידי אמר: אוחז הכלי משלם (שהעמיק יותר מדי).

והלכה שאוחז הכלי משלם. ואם הקרקע מוחזקת בטרשים ואבנים (הרמב"ם פירש שעשויה מעלות מעלות) – שניהם משלמים (שהיה להם להזהר מאד, ובעיוות מועט של אחד מהם נשבר. והוי דבר המוטל בספק (רש"י). והתוס' פירשו שאין זה ספק [שא"כ היו שניהם פטורים, לחכמים החולקים על סומכוס] אלא שניהם פשעו שהיה לכל אחד ליתן לב על חברו כמו על עצמו ולהזהירו, ומאחר ולא הזהיר פשעו).

יש אומרים שבסתם אין זו פשיעה, כי מחמת מלאכה נשבר, אלא מדובר באופנים מסוימים כגון שנשמטה הפרה מחמתם וברחה (עראב"ד ומאירי).